

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Ἀπό τήν ἱστορία τοῦ τόπου μας

* * *

ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΑΝΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ

ΟΙ ΔΟΜΕΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΛΑΣΣΩΝΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΙΩΑΣΑΦ Α΄ (ΔΕΚ. 1621 - 1636, 1643-;) ΚΑΙ ΤΙΜΟΘΕΟΣ Β΄ (1732 - ΙΑΝ. 1760)

Ἡ ἀπώλεια μεγάλου μέρους τῶν ὑπομνημάτων ἐκλογῆς ἐπισκόπων καί Μητροπολιτῶν εἶναι ἡ αἰτία τῶν πολλῶν κενῶν καί λαθῶν στούς ἐπισκοπικούς καταλόγους. Ἡ μελέτη ἀρχαιακῶν πηγῶν καί ἐνθυμύσεων συμβάλλει στή βελτίωση τῶν καταλόγων αὐτῶν. Στό πνεῦμα ἀξιοποίησης αὐτῶν τῶν πηγῶν ὀφείλεται τό παρόν ἄρθρο στό ὅποιο θά ἀσχοληθῶ μέ δύο ἀρχιερεῖς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Δομενίκου καί Ἐλασσῶνος, τόν Ἰωάσαφ Α΄ καί τόν Τιμόθεο Β΄.

1) Ο ΙΩΑΣΑΦ

Ὁ Ἀτέσης ἀναφέρει τό 1628 τόν Ἰωάσαφ Α΄ καί τό 1636 τόν Ἰωάσαφ Β΄, ὁ ὁποῖος μετατέθηκε στή Μητρόπολη τῆς Κορίνθου¹, ἐνῶ ὁ Κωνσταντινίδης ἀναφέρει τόν Ἰούλιο τοῦ 1628 τόν Ἰωάσαφ Α΄ καί στίς 23 Αὐγούστου 1638 τόν Ἰωάσαφ Β΄². Κατά τόν Βέλκο, τό 1638 ἀρχιεράτευε ὁ Ἰωάσαφ [Α΄], ὁ ὁποῖος μετατέθηκε στή Μητρόπολη τῆς Κορίνθου³, καί τήν περίοδο 1657(;)–1669(;

¹ Βασίλειος Γ. Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοί κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 59.

² Ἐμμ. Ι. Κωνσταντινίδης, «Ἐλασσῶνος Μητρόπολις», ΘΗΕ, 5 (Ἀθῆναι 1964) 547. Ὁ ἴδιος, *Συμβολαί εἰς τήν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπισκοπῶν*, Ἀθῆναι 1969, σ. 37.

³ Γρηγόριος Π. Βέλκος, *Ἡ Ἐπισκοπή Δομενίκου καί Ἐλασσῶνος*, Ἐλασσῶνα 1980, σ. 156.

ένας άλλος Ίωάσαφ⁴, ό όποίος μετατέθηκε «γύρω στά 1669» στην Μητρόπολη τών Νέων Πατρών (Υπάτης), μέ παραπομπή στον Άτέσι⁵.

Σύμφωνα μέ τον Κοντογιάννη, ό Ίωάσαφ διετέλεσε αρχιεπίσκοπος Δομενίκου καί Έλασσώνος 3 φορές: τό 1636, τό 1638 καί τό 1643. Κατά τήν άποψη του, οι Ίωάσαφ του 1636 καί του 1638 πρέπει νά ταυτισθούν. Έπιπλέον, αναφέρει ότι ό Ίωάσαφ τό 1638 εκλέχθηκε μητροπολίτης τής Κορίνθου καί ότι, μετά τήν άπομάκρυνσή του, τό έτος 1641, από τή Μητρόπολη αυτή, φέρεται άποκαταστημένος στην Άρχιεπισκοπή Δομενίκου καί Έλασσώνος, τό 1643, διότι τό έτος αυτό υπέγραψε σέ ένα συνοδικό γράμμα του Οίκουμενικού Πατριάρχη Παρθενίου αναφερόμενο στους Σιναίτες⁶.

Τά λάθη όλων αυτών των αναφορών διορθώνονται, χάρι στή δημοσίευση του ύπομνήματος εκλογής του Ίωάσαφ Α΄ από τον Ν. Βαπόρη, τό 1975⁷. Σύμφωνα μέ αυτό, ό ιερομόναχος Ίωάσαφ εκλέχθηκε αρχιεπίσκοπος Δομενίκου καί Έλασσώνος τον Δεκέμβριο του έτους ζρλ΄ (7130, ήτοι 1621) ινδικτιώνος ε΄, διαδεχόμενος τον Νεόφυτο, ό όποίος έφυγε μέ τά χρήματα τής Άρχιεπισκοπής. Τόν Μάιο του 1626 συνυπέγραψε μέ άλλους συνοδικούς τό σιγίλιο του Οίκ. Πατριάρχη Κυρίλλου Α΄ Λούκαρη για τήν Μονή τής Κερνίτζας «κατά τά όρια του Διακοπτού»⁸, τον Ίούλιο του 1628 συνυπέγραψε μέ άλλους συνοδικούς ένα άλλο έγγραφο του ίδιου Οίκ. Πατριάρχη, μέ τό όποιο τέθηκε υπό τήν κηδεμονία του βάλου τής Βενετίας στην Κωνσταντινούπολη ό ναός των Αγίων Αναγύρων τής Μήλου⁹, τον Φεβρουάριο του 1632 συνυπέγραψε ένα ακόμα έγγραφο του Οίκ. Πατριάρχη Κυρίλλου Α΄ Λούκαρη, τό όποιο στάλθηκε στους κατοίκους τής Μητρόπολης Ζακύνθου καί Κεφαλληνίας¹⁰ καί τον

⁴ Γρηγόριος Π. Βέλκος, ό.π., σ. 159.

⁵ Βασίλειος Γ. Άτέσις, *Άρχιερείς Μητροπόλεων τινών τής Έκκλησίας τής Ελλάδος από του έτους 1453 μέχρι σήμερον*, Καλαμάτα 1978, σ. 32.

⁶ Por. Uspensago, *Alexandrińska Patriarchia. Sbornik materialov, izsledovanii i zapisok otnosjastsichja do istorii Alexandrińskoi Patriarchii*, Άγία Πετρούπολη 1898, τ. Α, σ. 414. Σπυριδών Δημ. Κοντογιάννης, *Έπισκοπικοί κατάλογοι. Προσθήκαι καί διορθώσεις εις τους επισκοπικούς καταλόγους τής Έκκλησίας τής Ελλάδος*, Άθήνα 1986, σ. 166.

⁷ N. B. Vapori, *Codex (B) Beta of the Ecumenical Patriarchate of Constantinople*, Brookline 1975, 26, 32, 37, 52, 53 (Δεκ. 1621-6 Μάρτ. 1836). Πρβ. Ν. Βαπόρης (μετ. Σταμάτης Σπανός), «Οί εκλογές των επισκόπων τής Έλασσώνος Ίωάσαφ (1621) καί Καλλίστου (1736)», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 34 (Λάρισα 1998) σσ. 261-264.

⁸ Διονύσιος Α. Ζακυθινός, «Ανέκδοτα πατριαρχικά έγγραφα των χρόνων τής Τουρκοκρατίας εκδιδόμενα εκ παρισιακών κωδικών», *Έλληνικά*, 2/1 (1929), σ. 151.

⁹ Μανουήλ Ι. Γεδεών, *Ιστορία των του Χριστού Πενήτων*, 1453-1913, ΜΙΕΤ, Άθήνα 2010, τ. Β΄, σ. 280.

¹⁰ Fr. Miklosich – Jos. Müller, *Acta et diplomata monasteriorum et ecclesiarum orientis*, Vindobonae

Ίούλιο τοῦ ἴδιου ἔτους (αχλβ΄) συνυπέγραψε στό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ μητροπολίτη τῶν Ἰωαννίνων Παρθενίου Β΄¹¹.

Σύμφωνα μέ τόν Κώδικα Β΄ τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου, ὁ Ἰωάσαφ ἀρχιεράτευσε ἀπό τόν Δεκέμβριο τοῦ 1621 ἕως τόν Ἰούλιο τοῦ 1624¹² καί, κατὰ τόν Κώδικα Α΄, ἀπό τίς 27.6.1628 ἕως τόν Ἰούλιο / Νοέμβριο τοῦ 1632¹³. Ἡ ἀσυμφωνία τῶν δύο κωδίκων ὀφείλεται στήν παρεμβολή, λανθασμένα, ἐνός ἀρχιεπισκόπου Φιλοθέου¹⁴. Οἱ ὑπογραφές, ὅμως, στήν σ. 61 τοῦ Κώδικα Α΄, λέει ὁ Βαπόρης, εἶναι τοῦ ἴδιου γραφέα καί τό ὄνομα τοῦ Ἰωάσαφ διαβάζεται καθαρά. Ἔτσι, καταλήγει στήν χωρίς διακοπή ἀρχιερατεία τοῦ Ἰωάσαφ, ἀπό τόν Δεκέμβριο τοῦ 1621 ἕως τήν 1/5 Μαρτίου τοῦ 1636, ὅποτε καί ἐκθρονίσθηκε¹⁵, μέ συνοδική πράξη τοῦ Οἰκ. Πατριαρχῆ Κυριλλοῦ Β΄ (1635-1636): «Κυριλλοῦ Β΄ τοῦ ἐκ Βεροίας συνοδική πράξις (1636) δι' ἧς καθαιρεῖται ὁ Ἐλασσῶνος Ἰωάσαφ, φ. 47α»¹⁶. Ἀμέσως μετὰ ἐγένε ἡ ἐκλογή τοῦ διαδόχου του, Κάλλιστου: «Πράξις ψήφων (Μάρτ. 1636) ἐπ' ἐκλογῆ ἀρχιερέως Ἐλασσῶνος φ. 47β: συνυποψήφιοι: α) Κάλλιστος ἱερομόναχος. β) Γρηγόριος ἱερομόναχος. γ) Σωφρόνιος ἱερομόναχος»¹⁷. Ὅπως, συνήθως, ἐκλέχθηκε ὁ πρῶτος, ὁ Κάλλιστος.

Ὁ Ἰωάσαφ καθαιρέθηκε, ἐπειδή δέν μπόρεσε νά δώσει τό ποσό τῆς ζητείας, τό ὁποῖο τοῦ ἀναλογοῦσε, στόν Οἰκ. Πατριάρχη, ἐπειδή ἦταν αὐταρχικός καί ἐπειδή ἀπειλοῦσε τήν ζωή τοῦ μητροπολίτη τῆς Λακεδαιμονίας Ἰωάσαφ¹⁸.

Μετά τήν καθαιρέσή του, ὁ Ἰωάσαφ ἐκλέχθηκε μητροπολίτης τῆς Κορίνθου, στίς 23 Αὐγούστου αχλβ΄ (1638), διαδεχόμενος τόν Ἰεζεκιήλ, ὁ ὁποῖος καθαιρέθηκε, ἐπειδή δέν εἶχε καταβάλει τίς πατριαρχικές ζητείες καί τά ἀντίστοιχα βασιλικά χαράτσια καί δέν εἶχε δεῖξει τήν ὀφειλόμενη ὑποταγή καί εὐπειθεῖα στήν σύνοδο τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου¹⁹. Στή νέα θέση του, ἔμεινε μέχρι τό 1641. Ἀπομακρύνθηκε

1887, ἀνατύπωση Ἀθῆνα χ.χ., τ. 5, σ. 76.

¹¹ Γεννάδιος Ἀραμπατζόγλου, *Φωτίειος Βιβλιοθήκη, ἦτοι ἐπίσημα καί ἰδιωτικά ἔγγραφα καί ἄλλα μνημεῖα σχετικά πρός τήν ἱστορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Μέρος Πρῶτον, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1933, 100.

¹² *Κώδικας Β΄*, ἀρ. 26, 32, 37.

¹³ *Κώδικας Α΄*, σσ. 61, 193-194, 196-197, 229, 231, 233, 237.

¹⁴ Α. Ε. Λαυριώτης, «Ἀνέκδοτα σγύλλα», *Ἐκκλησιαστικά Ἀλήθεια*, 12 (1892-1893), σσ. 347-348.

¹⁵ Ν. Βαπόρης, ὅ.π., σ. 262.

¹⁶ Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἱεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη*, Βρυξέλλες 1963, τ. Δ΄, κώδ. 4, σ. 20.

¹⁷ *Κώδικας Β΄ τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου*, σ. 95, ὅπου το ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς του· *Γρηγόριος Π. Βέλκος*, ὅ.π., σ. 154, σημ. 60· Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ὅ.π., σ. 20.

¹⁸ Ν. Βαπόρης, ὅ.π., σ. 263.

¹⁹ Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος – Π. Δ. Μιχαλάκης, *Ἡ Νομική Συναγωγή τοῦ Δοσιθέου. Μία πηγὴ καί*

καί ἐπανῆλθε στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Δομενίου καί Ἐλασσῶνος πρὶν ἀπὸ τὸ 1643, καθὼς τὸ ἔτος αὐτό, ὅπως προαναφέρθηκε, συνυπέγραψε μὲ ἄλλους συνοδικούς ἓνα συνοδικὸ γράμμα τοῦ Οἰκ. Πατριάρχῃ Παρθενίου ἀναφερόμενο στοὺς Σιναιῆτες.

2) Ο ΤΙΜΟΘΕΟΣ Β΄

Ὁ Ἀτέσης ἀναφέρει τὸν Τιμόθεο μόνον τὸ ἔτος 1759²⁰ καὶ ὁ Κωνσταντινίδης μόνον τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1759²¹. Ὁ Βέλκος προσδιόρισε τὴν ἀρχιερατεία του τὴν περίοδο 1736-1760²². Οἱ γραπτές μαρτυρίες γι' αὐτὸν εἶναι οἱ ἑξῆς:

Στὶς 20.4.1740, υπέγραψε σὲ μία ἐπιστολὴ τῶν μοναχῶν τῆς Ὀλυμπιώτισσας, τὴν ὁποία ἔστειλαν στὸν ἱερομόναχο Γερμανό, στὴν Τρανσυλβανία, ζητώντας του οἰκονομικὴ βοήθεια καὶ νὰ ἐπιστρέψει προκειμένου νὰ ἀναλάβει τὴν ἡγουμενία τῆς μονῆς τους, λόγῳ πολλῶν προβλημάτων²³.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1741, συνυπέγραψε στὸ συνοδικὸ ἐπιτίμιο τοῦ Οἰκ. Πατριάρχῃ Παΐσιου Β΄ «διὰ τοὺς κατακρατοῦντας καὶ μὴ ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν Μονὴν Ὀλυμπιωτίσσης ὅσα ἀντικείμενα ἰδιοποιήθησαν ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ ἱερομονάχου Συμεῶν»²⁴.

Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1742, συνυπέγραψε μὲ συνοδικούς στὸ γράμμα, τὸ ὁποῖο τοῦ ἔστειλε ὁ Οἰκ. Πατριάρχῃ Παΐσιος Β΄ γιὰ τὴν ἀθωότητα καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ προηγουμένου τῆς Μονῆς Ὀλυμπιώτισσας ἱερομονάχου Διονυσίου²⁵.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1744, ἀναφέρεται στὸν κώδικα 1852 τῆς Μεγ. Λαύρας²⁶, στὶς 8.7.1748 στὴν ἐπιγραφὴ ἀνέγερσης καὶ ἰσθόρησης τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Τσαριτσάνης²⁷ καὶ τὸ 1748

ἓνα τεκμήριο. Α΄. ΕΙΕ/ΚΝΕ, Ἀθήνα 1987, 420, ἀρ. 1006, 1007. Ἰω. Χ. Κωνσταντινίδης, «Κορίνθου Μητρόπολις», *ΘΗΕ*, 7 (Ἀθήνα 1965) 858.

²⁰ Βασίλειος Γ. Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι...*, σ. 59.

²¹ *Εμμ. Ι. Κωνσταντινίδης*, ὅ.π., σ. 547.

²² *Γρηγόριος Π. Βέλκος*, ὅ.π., σ. 169-174.

²³ Εὐάγγ. Α. Σκουβαράς, *Ὀλυμπιώτισσα. Περιγραφή καὶ ἱστορία τῆς μονῆς. Ἡ βιβλιοθήκη καὶ τὰ χειρόγραφα. Κατάλογος τῶν κωδίκων. Ἀντίγραφα καὶ χρονικά σημειώματα. Ἀκολουθία Παναγίας Ὀλυμπιώτισσης. Ἐγγραφα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς (1336-1900)*, ΚΕΜΝΕ, Ἀθήνα 1967, 100, 527.

²⁴ Εὐάγγ. Α. Σκουβαράς, ὅ.π., σ. 529.

²⁵ Εὐάγγ. Α. Σκουβαράς, ὅ.π., σ. 531.

²⁶ George F. Moore – James H. Ropes – Kirsopp Lake, *Catalogue of the Greek Manuscripts in the Library of the Laura on the mount Athos*, Cambridge 1925, 344.

²⁷ *Γρηγόριος Π. Βέλκος*, ὅ.π., σ. 171. Νικολέτα Τρούπκου, *Ἡ γραφὴ τοῦ ζωγράφου Θεοδώρου ἱερέα*

στὴν ἐπιγραφή τοῦ ξυλόγλυπτου τέμπλου²⁸ τοῦ ἐν λόγῳ παρεκκλησίου καὶ στὴν ἐπιγραφή ἀνέγερσης τοῦ παρεκκλησίου τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων²⁹.

Τό ἔτος ζσνι΄ (7258-1750), ἀναφέρεται «ὡς Δημονίου καὶ Ἐλασσον» στίς ἐπιγραφές ἀνέγερσης καὶ ἰστορήσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Τσαριτσάνης³⁰.

Στίς 29.12.1751, ὑπέγραψε, μέ ἄλλους ἀρχιερεῖς, στό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Γαρδικίου Ἀνανία³¹. Τό 1757, ἐπιβεβαίωσε τὴν ἀγορά τοῦ τσιφλικίου τοῦ χωριοῦ Αἰγάνη τῆς Λάρισας ἀπὸ τὴν Μονὴ τῆς Ὀλυμπιώτισσας τῆς Ἐλασσόνας³². Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1759, ὡς συνοδικός, συνυπέγραψε τό σιγίλιο τοῦ Οἴκ. Πατριάρχῃ Σεραφεῖμ, βεβαιωτικό τῆς σταυροσπηγιακῆς ἀξίας τῆς Μονῆς τοῦ Γηρομερίου³³ καὶ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1759 στό ἔγγραφο καθαιρέσεως τοῦ δῆθεν πατριάρχῃ τῆς Ἀντιοχείας Κυρίλλου³⁴.

Μετά ἀπὸ 25 χρόνια ἀρχιερατείας του στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Δομενίου καὶ Ἐλασσῶνος, μετατέθηκε στὴ Μητρόπολη τῆς Αἴνου, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1760, ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ ἀπεβίωσῆς³⁵.

ἀπὸ τὴν Ἁγία Λαρίση, μεταπτυχιακὴ διπλωματικὴ ἐργασία, Θεσσαλονίκη 2009, 164.

²⁸ Γρηγόριος Π. Βέλκος, ὅ.π., σ. 171-172.

²⁹ Γρηγόριος Π. Βέλκος, ὅ.π., σ. 172.

³⁰ Στέφανος Δαλαμπύρας, «Ἀνέκδοτες ἐπιγραφές τῶν μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Τσαριτσάνης καὶ τῆς περιοχῆς τῆς», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, 10 (Λάρισα 1986) 88· Καλλιόπη Φλώρου, *Ἱερός ναὸς Ἁγίου Νικολάου Τσαριτσάνης. Ἱστορία, ἀρχιτεκτονικὴ, τέχνη*, Ἀθήνα 2003, σσ. 26-27, 29· Νικολέτα Τρούπικου, ὅ.π., σ. 187, 192· Καλλιόπη Φλώρου, *Οἱ τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Τσαριτσάνης (1614/5) καὶ ὁ ζωγράφος Ἰωάννης ἐξ ἰδίας κόμης. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς μνημειακῆς ζωγραφικῆς τοῦ α΄ μισοῦ τοῦ 17ου αἰῶνα στὴ Βόρεια Θεσσαλία*, διδ. διατριβὴ (ἀδμιοσίευτη), Ἰωάννινα 2016.

³¹ Κώστας Σπανός, «Τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἑξὶ ἐπισκόπων τοῦ Γαρδικίου (1707-1860)», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, 26 (1994) 211.

³² *Εὐάγγ. Σκουβαράς*, ὅ.π., σ. 532-533· Τάσος Ἀναστασίου, «Ἡ Αἰγάνη μετόχι τῆς Μονῆς Ὀλυμπιώτισσας τῆς Ἐλασσόνας (1758-1860)», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, 72 (2017), σσ. 201-206.

³³ Γερμανὸς Σάρδεων, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐν Ἠπειρῷ καὶ Ἀλβανίᾳ ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κ/πόλεως», *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά*, 12 (1937) 34· Παπαδόπουλος - Κεραμεύς 1897· Δελικάνης 1904, 206· Μανουὴλ Ι. Γεδεών, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, Ἀθήνα 1996², 545.

³⁴ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας*, 4 (ἐν Πετροπόλει 1897) 80· Καλλίνκος Δελικάνης, *Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεποφυλακίου σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου*, Κωνσταντινούπολις 1904, Α΄, σ. 206.

³⁵ Βασίλειος Θ. Σταυρίδης, *Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Θεσσαλονίκη 1996, 375.